

УДК [631.115.15: 338.001.36]:338.436

**А.О. Гуторов, канд. екон. наук, с.н.с.
ННЦ «Інститут аграрної економіки» НААН України**

**ДЕЗІНТЕГРОВАНІСТЬ ЯК ФАКТОР СИСТЕМНОЇ
НЕЕФЕКТИВНОСТІ ГОСПОДАРСТВ НАСЕЛЕННЯ В АГРАРНОМУ
СЕКТОРІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

У статті проаналізовано генезу та етапи розвитку господарств населення в аграрному секторі економіки України. Визначено їхню роль, місце і ефективність у порівнянні з сільськогосподарськими підприємствами. Показано, що системна неефективність господарств населення спричинена їхньою природою напівтоварного трудового господарювання, а в ринкових умовах посилюється через дезінтеграцію. Надані пропозиції щодо перспектив і особливостей залучення господарств населення до інтеграційних відносин в аграрному секторі економіки.

Ключові слова: інтеграційні відносини, господарства населення, дезінтеграція, ефективність, аграрний сектор економіки.

Постановка проблеми. Унаслідок проведення земельної та аграрної

реформ, головним завданням яких було становлення селянина як справжнього господаря на землі, великі державні сільгоспідприємства були в більшості реформовані, а їх землі – розпайовані; існуючі міжгосподарські зв'язки були розірвані, а цілісні продуктові підкомплекси АПК дезінтегрувалися. В основу реформ було покладено досвід Східної Німеччини, де основою аграрного устрою були фермерські господарства і сімейні ферми. Незважаючи на державну підтримку фермерського і кооперативного руху в Україні, наявну нормативно-правову базу їхній розвиток не є сталим, а господарська діяльність – ефективною. Малі сільгосптоваровиробники і, особливо, господарства населення не в змозі конкурувати з великими агропромисловими формуваннями, часто орієнтовані на самозабезпечення і виживання сільських домогосподарств, що актуалізує проблему дослідження системних причин їхньої неефективності в ринкових умовах господарювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблем розвитку господарств населення, малого бізнесу на селі й сільських територій за роки незалежності України присвячено багато наукових праць. Зокрема, найбільш вагомими є дослідження О. Бородіної, В. Збарського, В. Дієсперова, С. Кальченка, М. Кропивка, П. Макаренка, М. Маліка, В. Месель-Веселяка, О. Онищенко, О. Павлова, Б. Пасхавера, І. Прокопи, П. Саблука, О. Шпичака, В. Юрчишина. Однак, незважаючи на ґрунтовні здобутки вчених, причини системної неефективності господарств населення потребують подальших наукових пошуків.

Постановка завдання. Метою статті є дослідження фактору дезінтеграції в системі неефективності господарств населення в аграрному секторі економіки.

Виклад основного матеріалу. За даними державного земельного кадастру України за станом на 01.11.1990 р. усі землі знаходилися у державній власності. Колективне садівництво і городництво провадилося на землях колгоспів і радгоспів. Лише 332 громадянина мали право на ведення селянського господарства, для чого їм було виділено 4,0 тис. га сільгоспугідь, із яких 2,6 тис. га – ріллі та по 0,7 тис. га сінокосів і пасовищ. Згодом, у 1990-1991 рр., на цій основі були створені перші 82 фермерських господарства. З проголошенням земельної реформи і закріпленням трьох рівноправних форм власності на землю (державної, приватної і колективної), господарства населення і дрібнотоварні господарства, засновані ними, набули значного розвитку. Вже за станом на 01.01.1995 р. у власність і користування сільськогосподарські землі площею 6,1 млн га отримали більше 20 млн громадян, що становило 38,7 % від наявного населення України (табл. 1).

1. Розподіл сільськогосподарських угідь по землевласниках і землекористувачах України

Власники землі та землекористувачі	На 01.01.1995 р.		На 01.01.2005 р.		На 01.01.2014 р.	
	кількість власників і користувачів, тис. од.	площа сільгоспугідь, тис. га	кількість власників і користувачів, тис. од.	площа сільгоспугідь, тис. га	кількість власників і користувачів, тис. од.	площа сільгоспугідь, тис. га
Сільськогосподарські підприємства, всього	15,5	35765,2	21,4	20085,5	18,9	16232,0
Громадяни, яким надані землі у власність і користування, всього	20094,4	6101,9	24427,9	17236,2	25057,1	20163,4
У тому числі:						
– селянські (фермерські) господарства	34,7	743,6	46,4	3416,9	54,3	4205,2
– ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва	н/о	н/о	1837,8	7229,6	2448,4	9504,3
– особисті підсобні господарства			6285,7	3304,3	6670,0	3681,6
– ділянки для будівництва та обслуговування житлового будинку і господарських будівель	11056,9	3700,8	10170,9	1377,9	10486,1	1358,8
– ділянки для садівництва	2764,5	173,3	2734,3	180,7	2623,6	187,6
– ділянки для дачного будівництва	1083,9	2,6	34,7	2,7	44,9	2,2
– ділянки для гаражного будівництва			1144,2	0,0	1129,9	0,0
– ділянки для городництва	3154,2	310,9	2102,1	237,7	1450,7	177,6
– ділянки для здійснення несільськогосподарської підприємницької діяльності	н/о	н/о	71,8	3,4	149,2	5,8
– ділянки для сінокошення та випасання худоби	2000,2	1170,7	н/о	1483,0	н/о	1040,3
Інші землевласники і землекористувачі	166,3	1118,3	235,3	4442,1	255,8	5130,4
Усього	20276,2	42985,4	24684,6	41763,8	25331,8	41525,8

Примітки. н/о – показник не обліковувався.

Джерело: складено автором за даними форми 6-зем за відповідні роки.

Після прийняття указу Президента України «Про невідкладні заходи щодо прискорення реформування аграрного сектора економіки» від 03.12.1999 р. № 1529/99 процеси роздержавлення, паювання і приватизації земель пришвидшилися. За 10 років кількість громадян, які мали в своїй власності й користуванні сільськогосподарські угіддя, збільшилася на 21,6 %, а відповідна площі земель – у 2,8 раза, і становила 41,3 % площ всіх землевласників і землекористувачів України. За станом на 01.01.2014 р. своїм правом скористалися ще 629,2 тис. громадян, загалом одержавши понад 20,1 млн га сільськогосподарських угідь. Із цих земель 47,1 % становлять ділянки для ведення товарного сільськогосподарського виробництва, із яких, за даними Ю. Лупенка та О. Ходаківської, 5088,8 тис. га або 53,5 % – земельні частки (паї) [1, с. 8]. Під особисті підсобні господарства населення відведено біля 3,7 млн га сільгоспугідь, значно менше – для колективного садівництва, городництва, дачного і гаражного будівництва, сінокосіння та випасання худоби.

За досліджуваний період середній розмір господарств населення збільшився з 0,30 га до 0,80 га, в тому числі за рахунок одержання у приватну власність земельних часток (паїв) з середньою площею 4,12 га.

Тривалий час індивідуальний приватний сектор на селі був представлений особистими селянськими господарствами – домогосподарствами, членам яких відповідно до чинного законодавства надані земельні ділянки з цільовим призначенням «для ведення особистого селянського господарства». Так, у 1990 р. налічувалося 4140 тис. дворів, які обробляли біля 2,7 млн га сільськогосподарських угідь [2, с. 177]. До 2000 р. їхня кількість зросла на 33,0 %, а площа – у 3,2 раза. За станом на 01.01.2015 р. у сільських населених пунктах, що знаходяться в підпорядкуванні сільських, селищних і міських рад, зареєстровано 4136,8 тис. особистих селянських господарств, яким було надано 6,3 млн га сільськогосподарських земель, в тому числі для ведення особистого селянського господарства – 41,4 %, для ведення товарного сільськогосподарського виробництва – 44,8 %, із них 11,2 % взяті в оренду. При цьому у пореформений період через депопуляризацію сільського укладу і урбанізації села спостерігається зменшення кількості особистих селянських господарств до рівня 1990 р., а також їхнє укрупнення за площею сільгоспугідь в середньому в 2,4 раза.

Економічна природа господарств населення теоретично ґрунтується на високій персональній мотивації їх власників, уособлення функцій власності, управління та виробництва з можливістю передачі унікального досвіду за родовою ознакою. Одним із основних мотивів їхнього розвитку

є забезпечення сімей продуктами харчування, отримання додаткових доходів від товарного господарювання.

Унаслідок кризових явищ в економіці, дезінтеграційних процесів в аграрному секторі економіки та трансформації форм власності і господарювання на селі, виробництво продукції в сільськогосподарських підприємствах України у 1990-2000 рр. істотно скоротилося. Так, у 1995 р., порівняно з 1990 р., сільгосппідприємствами було вироблено валової продукції (у постійних цінах 2010 р.) вдвічі менше, ніж у 1990 р., а в 2000 р. – у 3,4 раза. При цьому обсяги виробництва продукції рослинництва скоротилися на 42,7 % та 61,2 %, продукції тваринництва – на 60,7 % і 85,0 % відповідно. В цих умовах господарства населення прийняли виклик щодо забезпечення продовольчої безпеки держави. Загалом, за період 1990-2000 рр., виробництво валової продукції сільського господарства в них збільшилося на 11,2 %, в тому числі за рахунок нарощення обсягів продукції рослинництва – на 70,7 % і скорочення виробництва продукції тваринництва на 18,0 %. Зважаючи на нерівномірність темпів приросту і спаду виробництва, питома вага господарств населення у валовій продукції сільського господарства у 2000 р. становила 61,6 %, що більше ніж удвічі перевищувало аналогічне значення у 1990 р. Частка господарств населення у виробництві окремих видів продукції була ще більш значною: у валовому зборі картоплі – 98,6 %, овочів усіх видів – 83,1 %, плодів і ягід – 81,8 %, м'яса у забійній вазі – 73,7 %, молока – 71,0 %, меду – 93,2 % тощо.

У результаті паювання майна колективних сільськогосподарських підприємств, за станом на кінець 2001 р., право на майновий май отримали 6329,0 тис. осіб, із яких 79,6 % одержали відповідне свідоцтво про право власності [3, с. 470]. Вартість майна, що підлягало паюванню, становила 20989,0 млн грн, або 29,2 % від загальної вартості основних засобів сільгосппідприємств у фактичних цінах.

Незважаючи на різке підвищення рівня ресурсного забезпечення, ефективність виробництва в господарствах населення залишалася низькою. Зокрема, рівень рентабельності виробництва й реалізації зерна в розрізі його видів в сільгосппідприємствах у 2000 р. був в середньому вдвічі вищий, ніж у господарствах населення. Порівняно вища ефективність виробництва картоплі, овочів та продукції тваринництва у господарствах населення пояснюється вищими цінами реалізації, а також нестандартизованістю процедур калькуляції собівартості продукції і неврахування затрат живої (власної) праці (табл. 2).

2. Рівень рентабельності, збитковості (-) виробництва й реалізації окремих видів сільськогосподарської продукції за категоріями господарств в Україні, 2000 р., %

Вид продукції	Рівень рентабельності, збитковості (-), %	
	у сільгосп- підприємствах	у господарствах населення
Зерно пшениці озимої	96,8	38,5
Зерно ячменю ярого	49,7	21,6
Зерно кукурудзи	62,6	36,9
Цукрові буряки (фабричні)	6,1	59,8
Картопля	14,0	87,3
Молоко	-6,0	22,2
М'ясо ВРХ	-42,3	-28,6
М'ясо свиней	-44,3	-24,0
Яйця	10,6	85,3

Примітка. Дані по господарствах населення одержані експертним і розрахунковим шляхом О. Онищенко; по сільгоспідприємствах – дані Держстату.

Джерело: складено автором за даними О. Онищенка [4, с. 61] та Держстату [5].

Продуктивність праці в господарствах населення, за даними О. Онищенка, була більше ніж у 2,5 раза нижчою порівняно з сільськогосподарськими підприємствами [4, с. 39]. Однак, ця категорія господарств виконала на той час вкрай важливу місію по збереженню села, залучивши значну частину робочої сили, вивільненої з сільськогосподарських та інших підприємств в процесі реформ, що протидіяло зростанню рівня безробіття на селі. З іншого боку, вироблена і спожита продукція господарствами населення, а також виручка від реалізації на ринку її товарної частини стали основним доходом сільських сімей, безальтернативним способом виживання села в новостворених ринкових умовах [4, с. 46].

Ретроспективний аналіз аграрних перетворень в Україні свідчить, що твердження про примат дрібнотоварного виробництва у формі господарств населення над крупнотоварним капіталістичним сільським господарством, що ґрунтувалося на майже необмежених можливостях для різкого збільшення обсягів виробництва продукції на основі використання власної праці та матеріальних ресурсів суспільного сектора економіки без державних і підприємницьких інвестицій, не виправдалося. Також не були створені і відповідні механізми для активізації господарської діяльності сільського населення, розвитку кооперації на селі. Унаслідок

роздержавлення і паювання великих сільськогосподарських підприємств, сільські домогосподарства фактично залишилися без зв'язку з суспільним виробництвом, були поставлені в рівні конкурентні умови ринку. Відтак у пореформений період 2001-2014 рр. ринкові позиції господарств населення погіршилися, відбулася їхня диференціація за територіальною віддаленістю від ринків збуту на товарні і суто споживчі. У результаті досліджень вчених ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАН України на чолі з В. Гейцем було встановлено, що декапіталізація господарств населення, особливо особистих селянських господарств, яка відбувається внаслідок вимушеного розпродажу активів, призводить до обмеження можливостей подолання бідності на селі та блокує запровадження стратегій економічного розвитку на основі залучення потенціалу дрібнотоварного сільського господарства [6, с. 136].

Протягом 2003-2014 рр. намітилася чітка тенденція до зниження ролі господарств населення в аграрному секторі економіки України, яка стала особливо значною у 2010-2014 рр. (табл. 3).

3. Місце, розміри та ефективність сільськогосподарського виробництва в сільгосппідприємствах та господарствах населення України

Показник	Сільськогосподарські підприємства			Господарства населення		
	2010 р.	2012 р.	2014 р. ¹⁾	2010 р.	2012 р.	2014 р. ¹⁾
1	2	3	4	5	6	7
Питома вага у загальній площі сільгоспугідь, %	49,5	49,7	49,5	38,2	38,1	38,2
– у т. ч. ріллі	59,2	59,6	59,3	36,0	35,8	36,2
Рівень освоєності землі, %	96,3	96,5	96,7	96,5	96,4	96,4
Питома вага у виробництві валової продукції сільського господарства ²⁾ , %	48,3	50,7	55,3	51,7	49,3	44,7
у т. ч. – рослинництва	53,6	55,0	59,4	46,4	45,0	40,6
– тваринництва	38,8	41,8	45,5	61,2	58,2	54,5
З розрахунку на 1 господарство:						
– площа сільгоспугідь, га	498,7	501,9	489,2	1,2	1,2	1,2
– кількість працівників, зайнятих у сільгоспвиробництві, осіб	14	13	12	3	3	3
– умовне поголів'я сільськогосподарських тварин, гол.	107,1	109,2	107,2	1,4	1,5	1,4

Продовження таблиці						
1	2	3	4	5	6	7
Урожайність, ц/га:						
– зернові і зернобобові	27,6	33,4	47,5	25,0	25,4	33,9
– цукрові буряки	281,5	420,6	490,2	257,3	329,6	350,7
– олійні	15,6	17,6	21,3	13,3	13,0	15,1
– картопля	171,0	192,0	256,4	131,7	160,1	174,6
– овочі всіх видів	207,0	313,7	346,4	169,9	187,8	195,2
– продовольчі баштанні	73,8	72,1	65,4	94,2	102,0	90,9
– плоди та ягоди	38,2	51,4	53,7	98,5	108,1	112,5
– виноград	47,4	53,2	76,4	115,6	127,0	154,2
Середній річний удій молока від однієї корови, кг	3975,0	4676,0	5027,0	4110,0	4276,0	4363,0
Середній річний настриг вовни від однієї вівці, кг	2,3	1,9	1,6	3,8	3,8	3,5
Витрати кормів, ц к. од.:						
– на 1 ц приросту ВРХ	15,7	15,5	15,1	9,2	9,6	10,7
– на 1 умовну голову ВРХ	26,7	26,8	25,1	34,0	34,6	34,9
– на 1 ц приросту свиней	6,0	5,4	4,6	8,3	8,1	8,4
– на 1 ц виробництва молока	1,2	1,1	1,0	1,0	0,9	0,9
Виробництво валової продукції сільського господарства ²⁾ на 100 га сільгоспугідь, тис. грн	446,8	532,6	661,9	634,0	696,6	708,1
у т. ч. – рослинництва	317,3	386,8	502,3	363,2	424,3	454,8
– тваринництва	129,5	145,8	159,6	270,8	272,3	253,3
Матеріаловіддача (за чистим доходом), грн/грн	0,71	0,71	0,67	0,43	0,50	0,48

Примітка. ¹⁾ – без урахування тимчасово окупованої території та зони проведення антитерористичної операції; ²⁾ – у постійних цінах 2010 р.

Джерело: розраховано автором за даними Держстату України [5, 7-8].

Питома вага господарств населення у виробництві валової продукції сільського господарства України в 2014 р. скоротилася порівняно з 2000 р. на 16,9 відсоткового пункта, в тому числі продукції рослинництва – на 10,1 відсоткового пункта, тваринництва – на 24,5 відсоткового пункта. За структурою виробництво валової продукції сільського господарства України за формами господарювання наразі є майже аналогічним дореформеному в 1995 р. При відносно сталих розмірах за площею

сільгоспугідь у 2010-2014 рр. у господарствах населення рівень інтенсивності її використання, порівняно з сільськогосподарськими підприємствами усіх форм власності й господарювання, був істотно нижчим. Значно нижчою є ефективність використання землі за показниками урожайності основних сільськогосподарських культур, окрім продовольчих баштанних, плодів, ягід та винограду. Ефективність виробництва продукції тваринництва також вища у сільськогосподарських підприємствах. Так, навіть при дещо менших витратах кормів з розрахунку на 1 ц виробництва молока, його середній річний удій від однієї корови в господарствах населення в 2014 р. був на 13,2 % нижчим за середній рівень у сільгоспідприємствах. Значно більші витрати кормів з розрахунку на одну умовну голову ВРХ та на 1 ц приросту в свинарстві свідчать про імовірну незбалансованість раціону годування тварин, перевитрати кормів і як наслідок – низька окупність їх продукцією і матеріаловіддача.

Формування неефективності господарств населення здійснюється також через систему цін реалізації продукції. За даними Держстату України, в 2014 р. середні ціни реалізації (без урахування ПДВ, дотацій, транспортних, експедиційних та накладних витрат) на зерно були нижчими в господарствах населення ніж у сільськогосподарських підприємствах на 1,4 %, насіння олійних культур – на 15,0 %, цукрових буряків (фабричних) – на 31,9 %, вовну всіх видів – на 34,1 % [5, с. 134]. Натомість, перспективним нішевим напрямом спеціалізації господарств населення залишається виробництво працевітких видів сільгосппродукції, де їхній потенціал за працевіткістю перевищує відповідний показник у сільськогосподарських підприємствах в середньому в 10,2 рази. За такими групами сільгосппродукції господарства населення можуть реалізувати потенціал локальних товарних ринків, де ціни реалізації є вищими за закупівельні й істотно залежать від фактору часу надходження товару.

Що стосується сільських домогосподарств, то, незважаючи на збільшення своїх розмірів за площею земельних ділянок, їхня товарна господарська діяльність є переважно неконкурентоспроможною, направлена на виживання сімей. Яскравим прикладом цього є їхня спеціалізація на виробництві маржинальних культур без дотримання будь-яких норм сівозміни, коли питома вага соняшнику в 2014 р. перевищувала 87,8 %. Баланс поживних речовин і гумусу в ґрунті підтримується за рахунок внесення органічних добрив від утримуваних на подвір'ї тварин і птиці. Однак, протягом 2005-2014 рр. спостерігається тенденція до зменшення кількості сільських домогосподарств, які утримують будь-який вид худоби і птиці. Сільськогосподарське виробництво здебільшого ґрунтується на ручній праці членів домогосподарств. Так, у 2014 р. лише

17,4 % сільських домогосподарств мали засоби механізації виробництва і сільгосптехніку, із них плуг – 36,3 %, сівалку – 10,8 %, трактор – 25,9 %, сепаратор – 16,7 % тощо. Найману працю застосовували 15,2 % домогосподарств, при цьому у 49,0 % випадків – для сезонних робіт, у 45,4 % – для виконання разових робіт та послуг.

Істотною проблемою ефективного господарювання, залучення сільських домогосподарств до кооперативних чи інтеграційних відносин є низький рівень освіти їхніх голів, із яких лише 8-10 % мають повну вищу освіту, 1,5-2,0 % – базову вищу освіту, а 1-2 % взагалі не мають навіть початкової загальної освіти. При цьому, незважаючи на наявність в Україні 277 вищих навчальних закладів III-IV рівнів акредитації, 387 – I-II рівнів акредитації, в тому числі 19 – аграрного спрямування, а також 814 професійно-технічних навчальних закладів, тенденції до підвищення рівня освіти голів домогосподарств не спостерігається.

Така ситуація не є випадковою чи спричиненою особливостями господарювання в Україні. Як свідчать напрацювання вчених, ще понад сто років тому були чітко окреслені основні об'єктивні негативні риси дрібнотоварного виробництва. Зокрема, малі господарства населення не мають жодних техніко-технологічних переваг, характеризуються трудовим чи напівтродовим характером виробництва, не сприяють концентрації капіталу та спеціалізації виробництва, їхні земельні ділянки характеризуються черезсмужжям і значною віддаленістю між собою (за даними Держстату України в 2014 р. 93,6 % земельних ділянок сільських домогосподарств з площею понад 1 га знаходилися не в єдиному масиві з середньою віддаленістю 2,3 км [5, с. 173]), збільшення земельних масивів істотно обмежене вартістю права оренди земельних часток (паїв); через велику кількість господарств та обмежений асортимент продукції конкуренція на товарному ринку є високою [9, с. 134-168] тощо. У ґрунтовних дослідженнях теорії, політики та практики сільського розвитку науковці ДУ «Інститут економіки і прогнозування» НАН України дійшли висновку про те, що у світовій практиці, незважаючи на велику соціальну роль та вікові традиції становлення і розвитку, господарства населення офіційно вважаються відсталими, неефективними, з характеристиками, що мають бути подолані в процесі економічного розвитку [10, с. 234]. А отже, основною причиною їхньої системної неефективності є дезінтегрованість з суспільним, державним і приватно-корпоративним сектором виробництва.

Висновки і перспективи подальших розвідок. Індустріалізація сільського господарства, стратегічні виклики сьогодення щодо гарантування продовольчої безпеки держави, підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва та його конкурентоспроможності в

умовах глобалізації на перше місце висувають економіко-соціальні проблеми, вирішення яких можливе лише на основі великотоварних спеціалізованих сільськогосподарських підприємств різних форм власності. Учені наголошують, що в українських реаліях неможна недооцінювати роль і місце господарств населення як у формуванні продовольчого забезпечення, так і селозбереження. Однак, ефективний розвиток малого підприємництва та сільських територій справедливо вбачається не на індивідуальній основі, а на кооперативних засадах із акцентом на сімейні ферми, чи соціо-кооперативних – де ядром виступають сільські громади. У такому контексті вихідними передумовами є факт наявності прав приватної власності на земельні частки (паї) й присадибні ділянки, засоби виробництва, частково чи повністю знищена інфраструктура, тваринницькі ферми, а саме сільгоспвиробництво є суто приватним, без дієвих механізмів створення додаткової вартості. Такий підхід, в кінцевому підсумку, передбачає, під гаслом економічної свободи підприємництва на селі і певних державних преференцій, – скасування принципів індустріального ведення сільського господарства, перехід до докапіталістичних форм організації виробництва без відповідних інновацій та інвестицій, окрім кабальної залежності від кредитних ресурсів.

На наше переконання, така підміна цільової функціональної установки сталого розвитку на основі так званої соціо-економічної реконструкції села при заданих параметрах, в умовах ринкової інтеграції призведе до ще більшої деградації не лише господарств населення, а й сільськогосподарських підприємств, сприятиме декапіталізації сільського господарства та зниженню його економічної ефективності, конкурентоспроможності на світових аграрних ринках.

Ефективний розвиток господарств населення та дрібних фермерських господарств істотно залежить від їхніх інтеграційних відносин з великотоварними сільськогосподарськими та переробними підприємствами, які являють собою взаємозв'язок, взаєморозуміння, тісну залежність між ними, що свідчить про єдність і нерозривність зв'язків у процесі забезпечення населення продуктами і доходами, здійснення ними інших економічних і соціально значущих для держави функцій. Більше того, зважаючи на багаторічний світовий і вітчизняний досвід, вирішення проблем підвищення ефективності і сталості господарств населення вбачається нами шляхом їхньої техніко-технологічної переоснащеності, проведення комплексу просвітницьких і дорадчих заходів на селі, створення умов для відновлення і налагодження нових інтеграційних, міжгосподарських зв'язків та відносин.

Бібліографічний список: 1. Лупенко Ю.О. Трансформація земельних відносин у сільському господарстві (аналітичний огляд) / Ю.О. Лупенко, О.В. Ходаківська. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2015. – 52 с. 2. Аграрна реформа в Україні / [П.І. Гайдуцький, П.Т. Саблук, Ю.О. Лупенко та ін.]; за ред. П.І. Гайдуцького. – К.: ННЦ «ІАЕ», 2005. – 424 с. 3. Агропромисловий комплекс України: стан, тенденції та перспективи розвитку: інформ.-аналіт. зб. / Ін-т аграр. економіки; [Редкол.: П.Т. Саблук (голов. ред.) та ін.]. – К.: ІАЕ, 2002. – Вип. 5 / [Упоряд.: П.К. Канінський та ін.]; відпов. за вип. П.К. Канінський. – 2002. – 646 с. 4. Онищенко О.М. Господарства населення: продуктивність, ефективність, перспективи / О.М. Онищенко; за ред. Б.Й. Пасхавера. – К.: Ін-т економіки НАН України, 2003. – 100 с. 5. Сільське господарство України: стат. зб. за 2014 рік / відпов. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Держстат, 2015. – 380 с. 6. Новий курс: реформи в Україні. 2010-2015. Національна доповідь / за заг. ред. В.М. Гейця [та ін.]. – К.: НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с. 7. Рослинництво України: стат. зб. за 2014 рік / відпов. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Держстат, 2015. – 180 с. 8. Тваринництво України: стат. зб. за 2014 рік / відпов. за вип. О.М. Прокопенко. – К.: Держстат, 2015. – 211 с. 9. Карышевъ Н. Изъ литературы вопроса о крупномъ и мелкомъ сельскомъ хозяйстве / Н. Карышевъ. – М.: Изд-во И. Сытина, 1905. – 253 с. 10. Теорія, політика та практика сільського розвитку / [О.М. Бородіна, І.В. Прокопа, В.В. Юрчишин та ін.]; за ред. О.М. Бородіної, І.В. Прокопи. – К.: Ін-т екон. та прогноз. НАН України, 2010. – 376 с.

А.А. Гуторов. Дезинтегрированность как фактор системной неэффективности хозяйств населения в аграрном секторе экономики Украины. В статье проанализирован генезис и этапы развития хозяйств населения в аграрном секторе экономики Украины. Определена их роль, место и эффективность в сравнении с сельскохозяйственными предприятиями. Показано, что системная неэффективность хозяйств населения вызвана их природой полутоварного трудового хозяйствования, а в рыночных условиях усиливается дезинтеграцией. Даны предложения касательно перспектив и особенностей вовлечения хозяйств населения в интеграционные отношения в аграрном секторе экономики.

Ключевые слова: интеграционные отношения, хозяйства населения, дезинтеграция, эффективность, аграрный сектор экономики.

A.A. Gutorov. Desintegratedness as a factor of the households' system inefficiency in the agrarian sector of the Ukraine's economy. During the land and agrarian reforms, large state agricultural enterprises were reformed, the existing intereconomic links were broken, and complete grocery subcomplexes of agrarian and industrial complex were desintegrated. Small agricultural producers are not able to compete with large agro-industrial formations,

therefore are focused mainly on self-sufficiency and a survival.

The subject of research is the scientific and applied aspects of formation system for increasing efficiency of the households in the agrarian sector of the economy.

A research objective is to analyze the desintegratedness factor within the system of the households' inefficiency in the agrarian sector of the economy.

Methodological research basis is the dialectic method of knowledge, the system approach to studying reasons of the households' inefficiency formation, economic theory's fundamental positions and the groundwork of scientists. In its process the *methods* as abstract-logic, historical, theoretical generalization, system analysis, synthesis, monographic were applied.

Results of research. The genesis and stages of households' development in the agrarian sector of the Ukraine's economy is analysed. Their role, place and efficiency in comparison with the agricultural enterprises is defined.

It is argued that substitution of the functional aim for sustainable development based on so-called socioeconomic reconstruction, sat down at initial parameters of the system of management, in the conditions of market integration will lead to a bigger degradation not only by households, but agricultural enterprises; it will promote decapitalization of agriculture and decrease its economic efficiency, competitiveness in the world agrarian markets.

We proved that effective development of households and small farms essentially depends on their integration relations with the large-commodity agricultural and processing enterprises, which represent interrelation, mutual understanding, close dependence between them that demonstrates unity and continuity of communications in the course of providing the population with products and the income, implementation by them of others functions, economic and socially important for the state. Moreover, in view of long-term international and domestic experience, the solution of problems of increasing households' efficiency and stability seems us by their technical and technological reequipment, carrying out a complex of educational and consultative actions inside the rural areas, creations of conditions for restoration and establishing new integration, intereconomic links and relations.

Sphere of results application. The received results supplement the theoretical and methodological basis of research the system of households' efficiency factors in the agrarian sector of the economy. In total, they are applicable when developing new and updating the existing programs of development of the agrarian sector of the economy and the rural areas in Ukraine.

Keywords: integration relations, households, disintegration, efficiency, agrarian sector of economy.